

ЛЕКЦІЯ 4. ЛЕКСИЧНІ НОРМИ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ

*Ну що б, здавалося, слова...
Слова та голос — більш нічого.
А серце б'ється — ожива,
Як їх почує!.. Знать, од бога
І голос той, і ті слова
Ідуть меж люди! .....*
(Тарас Шевченко)

План лекції

---

1. Загальна характеристика лексики сучасної української літературної мови.
2. Синоніми, омоніми, пароніми в діловому мовленні.
3. Фразеологізми, їх місце у професійному спілкуванні
4. Абревіатури в діловому мовленні.
5. Правила скорочування слів.

1. Загальна характеристика лексики сучасної української літературної мови

Лексика (від грец. *lexikos* – словесний, словниковий) – це сукупність слів будь-якої мови, а також сукупність слів певної сфери вживання (професійної, офіційно-ділової, наукової, виробничо-технічної тощо).

Слово – це граматично оформлений звук чи звуковий комплекс, за яким у процесі суспільної мовної практики закріпилося певне значення.

1. Загальна характеристика лексики сучасної української літературної мови

Лексичне значення слова – це узагальнене відображення основних ознак предмета, явища, відношення у свідомості людини.

За значенням слова поділяються на **однозначні** (*суфікс, фонема, кухар, викладач*) і **багатозначні** (напр.: дієслово *іти* має понад 30 значень: *іти додому, час іде, іде зима, пішли чутки, товар добре йде, іде велика чорна хмара і т.д.*)

1. Загальна характеристика лексики сучасної української літературної мови

За походженням виділяють **корінну** і **запозичену** лексику.

Корінна лексика — це слова, які успадкувала українська мова з індоєвропейської мовної єдності, праслов'янської мови, а також створені на власному мовному ґрунті. Вона складає близько 90% від загальної кількості слів.

1. Загальна характеристика лексики сучасної української літературної мови

Розрізняють кілька пластів корінної лексики:

1. Слова, успадковані від *індоєвропейського лексичного фонду* (індоєвропеїзми).
2. *Спільнослов'янська лексика* – це слова, які виникли в період спільнослов'янської мовної єдності й іншим групам індоєвропейських мов невідомі.

1. Загальна характеристика лексики сучасної української літературної мови

---

3. *Спільносхіднослов'янська лексика* – це слова, які виникли в період виділення східнослов'янських діалектів зі спільнослов'янської мовної єдності.
4. *Власне українська лексика* – це слова, які виникли на українському мовному ґрунті в період формування і розвитку української мови і виражають її специфіку.

1. Загальна характеристика лексики сучасної української літературної мови

Крім корінних слів, у лексичному складі української мови певне місце займають **запозичення** з інших мов (близько 10% усього її словникового складу).

Питання про використання слів іншомовного походження в українській діловій мові є складним і вирішується неоднозначно. Вживання необхідних запозичених слів не вважають негативним явищем, але надмірне, неправильне їх застосування однозначно оцінюють негативно.

1. Загальна характеристика лексики сучасної української літературної мови

За сферою вживання виділяють дві групи лексики – загальноновживану та лексику обмеженого вживання.

Загальноновживана лексика – це слова, які використовують усі носії мови незалежно від рівня освіти, фаху, місця проживання тощо.

1. Загальна характеристика лексики сучасної української літературної мови

Лексика обмеженого вживання співвіднесена зі сферами суспільного життя та функціональними стилями мови. Її поділяють на:

- 1) **розмовну лексику**, тобто слова, поширені в розмовному варіанті усного літературного мовлення;
- 2) **книжну лексику**, тобто слова, що вирізняються на тлі стилістично нейтральної та розмовної лексики літературної мови вузькою сферою вживання і вносять у спілкування відтінок офіційності, урочистості, науковості.

1. Загальна характеристика лексики сучасної української літературної мови

---

3) **виробничо-професійну лексику** – це слова чи словосполучення, які пов'язані з певною сферою виробництва (назви процесів виробництва, знарядь праці) та професії. Спеціальні слова та вислови, притаманні мові певної професійної групи, називають **професіоналізмами**;

1. Загальна характеристика лексики сучасної української літературної мови

---

4) **науково-термінологічну лексику** – один з основних лексичних компонентів таких функціональних стилів писемного мовлення, як науковий, офіційно-діловий, публіцистичний. Усі слова, які належать до термінологічної лексики, об'єднуються в мові загальною назвою **«термін»**.

1. Загальна характеристика лексики сучасної української літературної мови

За емоційним забарвленням: нейтральна й емоційно-експресивна лексика.

Емоційно-експресивна лексика – це слова, які у своєму значенні містять компонент оцінки, виражають почуття, позитивне чи негативне сприймання дійсності. Вона характеризує ставлення мовця до того, про що він говорить, до ситуації спілкування, виступає безпосереднім виразником людських емоцій.

1. Загальна характеристика лексики сучасної української літературної мови

В основі ділової української мови **лежить** загальнозрозуміла, нейтральна, унормована, так звана “книжна”, міжстильова лексика, відповідна термінологія та професійно-виробнича лексика.

2. Синоніми, омоніми, пароніми в діловому мовленні

Синоніми (від грец. *synonymos* – однойменний) – це слова, що по-різному звучать, але близькі за значенням. Вони відрізняються відтінками значення, стилістичним забарвленням, можливістю поєднання з іншими словами або можуть бути тотожні за значенням. Напр.: *відомий* – *видатний, славетний, знаменитий*; *стислий* – *короткий, лаконічний*.

2. Синоніми, омоніми, пароніми в діловому мовленні

Багато слів з одного синонімічного ряду мають певні значеннєві відтінки, які потрібно врахувати, щоб висловитися точно, уникнути неоднозначного тлумачення висловлювання або зберегти нейтральний тон, зваживши на стилістичний відтінок.

2. Синоніми, омоніми, пароніми в діловому мовленні

Наведемо приклади:

- *Замісник* – посадова особа, яка тимчасово виконує обов'язки керівника.
- *Заступник* – офіційна назва посади, друга особа після керівника.

Положення, становище, стан.

- *Положення* – розташування у просторі (горизонтальне, вертикальне); певне теоретичне твердження чи думка (основні положення вчення); зведення законів, правил (*Положення про вибори*).
- *Становище* – події, обставини, ситуації (міжнародне, офіційне, знайти вихід з певного становища).
- *Стан* – сукупність певних явищ, процесів (*стан рідини, стан здоров'я, стан економіки, стан справ*).

2. Синоніми, омоніми, пароніми в діловому мовленні

Омоніми (від грец. *homos* – однаковий, *опута* – ім'я) – це слова, які однаково звучать, але мають різне значення. Явище омонімії – наслідок випадкового збігу звучання, у значенні ж два слова-омоніми не мають абсолютно нічого спільного, напр.: *термін* (слово) – *термін* (строк); *переказати* (переповісти) – *переказати* (гроші); *сісти* (про людину) – *сісти* (про батарею).

2. Синоніми, омоніми, пароніми в діловому мовленні

Пароніми (грец. *para* – біля, поруч, *опума* – ім'я) – слова, які дуже близькі за звучанням, але різні за значенням і написанням. Напр.: *виплата* – видання плати за що-небудь; *сплачування боргу* (*авансу, відсотків, гонорару*) – *оплата* – внесення плати, платіж, вид плати (*додаткова оплата праці, умови оплати*) – *плата* – винагорода за виконану працю, послуги; *відшкодування* (*заробітна плата, квартирна плата, за навчання*).

3. Фразеологізми, їх місце у професійному спілкуванні

Фразеологізм – це стійке неподільне сполучення слів, яке сприймають як єдине змістове ціле. Напр.: *вилетіти в трубу* (збанкрутувати), *набити руку* (навчитися бездоганно робити щось).

Найуживаніші фразеологізми офіційно-ділового стилю: *брати участь, брати до уваги, розв'язати питання, вживати заходів, призначити на посаду.*

4. Аббревіатури в діловому мовленні

Аббревіатура (італ. *abbreviatura* від лат. *abbrevio* – скорочую) – скорочене складне слово (іменник), утворене з початкових літер чи початкових слів, на основі яких твориться скорочення, напр.: *Кабмін, СБУ, НАТО, ООН* тощо.

Залежно від структури та вимови аббревіатури поділяють на:

---

1. **Ініціальні аббревіатури** – утворені з початкових літер (звуків) слів, які входять у вихідне словосполучення:

а) *буквені* – їх вимовляють як букви:

***МЗС** — Міністерство закордонних справ; **СБУ**— Служба безпеки України; **МВФ** — Міжнародний валютний фонд.*

4. Абревіатури в діловому мовленні

б) звукові – їх вимовляють як звуки:
НАН - Національна академія наук;
ДАІ — Державна автомобільна
інспекція; *ЗМІ* — засоби масової
інформації.

4. Абревіатури в діловому мовленні

---

2. **Абревіатури складового типу** – утворені усіченням основ двох (або більше) слів, з початкових складів мотивуючого складного найменування: *Бенілюкс* (об'єднувальна назва трьох європейських держав – Бельгії, Нідерландів і Люксембургу), *торгпред* (торговельний представник), *міськком* (міський комітет), *держстрах* (державне страхування).

4. Аббревіатури в діловому мовленні

---

3. Аббревіатури змішаного типу – утворені з початкової частини або частин слів і повного слова. Це дуже поширений тип аббревіатур у сучасній українській мові: *держмито, спецзамовлення, генпрокурор, держсекретар, начштабу, техогляд, турбюро, Нацбанк.*

4. Абревіатури в діловому мовленні

---

4. Комбіновані абревіатури – утворені одразу двома зазначеними вище способами: *НДІБудиляхмаш, НДІторгмаш, ХарБТІ, АвтоЗаЗ.*

Вживаються абревіатури й в електронному дискурсі: *WWW (World Wide Web) – всесвітнє інформаційне середовище, PC – personal computer, IRC (Internet Relay Chat) – спілкування в реальному часі.*

Відмінюються аббревіатури:

- 1) які утворюються з початкового складу прикметника і повної форми іменника, **напр.:** *генпрокурор, медсестра*, за зразком самостійних іменників, що входять до їхнього складу;
- 2) які утворюються з початкових звукосполучень або початкових звуків мотивуючого складного найменування, **напр.:** *нардеп, жсек, рацс*, за зразком тих іменників, з якими вони збігаються за зовнішньою формою, тобто як іменники чоловічого роду другої відміни твердої групи.

Не відмінюються аббревіатури:

1) у яких другий елемент має форму непрямого відмінка, напр.: *завканцелярії, компроти, начштабу;*

2) ініціально-буквені чи ініціально-звукові, які не сприймаються як іменники, що мають визначений рід і тип відміни, напр.: *ПТУ, ЗАТ, НАТО, КНТЕУ, МАУП.*

5. Правила скорочування слів

У діловій мові існують скорочення, призначені для зорового сприйняття, – графічні, текстові.

За написанням графічні скорочення є декількох типів:

- крапкові (*ім., див., с., м.*);
- дефісні (*ін-т, р-н, б-ка, з-д*);
- із скісною рисою (*а/с, в/с, в/ч*);

5. Правила скорочування слів

- нульові – на позначення фізичних, метричних величин, грошових одиниць та ін. лише після цифр (***20 хв, 5 кг, 300 грн***);
- комбіновані (***пд.-зх., пн.-сх.***) та ін.

Стандартні типи скорочень:

а) поштові назви, назви адміністративних одиниць: *м., смт, обл., р-н, ст., вул.*;

б) назви посад і звань: *асист., доц., проф., канд. техн. наук, зав., зам., членкор., акад.*;

в) назви дат і календарних термінів: *н. е., в., ст., м-ць, р., рр.*;

Стандартні типи скорочень:

- г) грошові одиниці та числові назви: *грн, коп., тис., млн, млрд;*
- д) форми звертання: *п., гром.;*
- е) фізичні, метричні величини: *т, га, г, кг, л, мл, км, хв, год.;*
- є) найменування документів: *квит., накл.;*
- ж) текстові позначення: *див., пор., напр., с., та ін., і т. ін., табл., іл.*